

Przedawnienie i zatarcie skazania przestępstw przeciwko wolności seksualnej – między surowym ukaraniem sprawcy a ochroną interesów małoletniego pokrzywdzonego

Paweł Czarnecki

Katedra Postępowania Karnego Wydziału Prawa
i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego

Przestępczość seksualna jako zjawisko interdyscyplinarne jest przedmiotem zainteresowania nie tylko organów ścigania czy przedstawicieli nauk prawnych, ale przede wszystkim psychologów, socjologów i wiktymologów. Warto przyjrzeć się przestępstwom zamieszczonym w rozdziale XXV Kodeksu karnego pt. Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności w kontekście nie tyle znamion czynów zabronionych, ile przede wszystkim dwóch instytucji prawa karnego – przedawnienia i zatarcia skazania. Tezą artykułu jest to, że notorycznie pojawiające się populistyczne hasła zwiększenia okresów przedawnienia lub zatarcia skazania nie stanowią skutecznego sposobu zwalczania przestępczości seksualnej, lecz są jedynie próbą uzyskania poparcia wyborczego. Po wyjaśnieniu istoty dwóch wskazanych instytucji prawnych dalsze rozważania będą się koncentrować wokół osoby małoletniego pokrzywdzonego ze wskazaniem specyfiki postępowania karnego w przypadku wskazanej kategorii przestępstw, w których pokrzywdzonym jest dziecko. Pokrzywdzony, który nie ukończył 18 lat, nie może samodzielnie działać w procesie, lecz musi być reprezentowany w postępowaniu karnym przez rodzica lub kuratora wyznaczonego przez sąd rodzinny. Artykuł zilustrowano danymi statystycznymi gromadzonymi przez Ministerstwo Sprawiedliwości i Komendę Główną Policji, z których wynika, że dotychczasowe sposoby walki z przestępczością seksualną wobec dzieci nie przynoszą oczekiwanych rezultatów. W Konkluzjach wskazano pozaprawne kierunki eliminacji opisywanych negatywnych zjawisk społecznych.

SŁOWA KLUCZOWE:

PRZESTĘPCZOŚĆ SEKSUALNA, POKRZYWDZONY, ZATARCIE SKAZANIA, PRZEDAWNIECIE, MAŁOLETNI

Niewiele jest rzeczy, zachowań i zjawisk, które zgodnie łączą niemal wszystkich przedstawicieli społeczeństwa, ale nie ma najmniejszych wątpliwości, że krzywda, jakiej doznaje bezbronne dziecko, wyzwała w mediach społecznościowych natychmiastową reakcję oburzenia. Jeśli jeszcze dziecko stanie się ofiarą przestępstwa seksualnego, można być pewnym, że oprócz wystąpienia ogromnej traumy u dziecka, jego najbliższej rodziny i znajomych jeszcze przez wiele tygodni lub miesięcy dramat będzie przedmiotem uwagi społeczności internetowej, a niekiedy rozmów w towarzystwie znajomych. Dowodów prawdziwości niniejszych słów w środkach społecznego przekazu jest aż nadto.

Współcześnie już zatem nikogo nie dziwi, że przestępczość seksualna jest zjawiskiem, które od wielu lat wymaga interdyscyplinarnego podejścia, a więc jest przedmiotem badań nie tylko prawników, ale również psychologów, socjologów czy też przedstawicieli innych nauk pomocniczych. Rozważania z reguły koncentrują się jednak wokół przyczyn zjawiska, surowości reakcji karnej, sposobów izolacji sprawców, ale coraz częściej również osoby pokrzywdzonego i możliwych do zaproponowania strategii walki z tym rodzajem przestępczości. Wychodząc od zasady trafnej reakcji karnej z art. 2 § 1 pkt 1 Kodeksu postępowania karnego (kpk), ale przede wszystkim w kontekście funkcji kompensacyjnej prawa karnego czy wyraźnego oddziaływania nurtu sprawiedliwości naprawczej na proces karny, zainteresowanie ofiarą przestępstwa przestaje być wyłączną domeną wiktymologii. Ochrona najcenniejszych członków społeczeństwa – małoletnich dzieci – staje się podstawowym zadaniem państwa wynikającym zarówno ze źródeł prawa międzynarodowego¹, jak i przepisów prawa krajowego², które obecnie określają wysoki standard ochrony praw dziecka.

-
- 1 Spośród licznych konwencji w omawianym zakresie absolutnie kluczowe znaczenie mają trzy instrumenty: Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 Nr 120 poz. 526), Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, sporządzona w Lanzarote dnia 25 października 2007 r. (Dz.U. 2015 poz. 608) oraz Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (Dz.U.UE.L.2011.335.1.).
 - 2 Warto w tym zakresie zwrócić uwagę na Ustawę z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. 2015 poz. 21) i wymienione w niej środki ochrony i pomocy, takie jak ochrona na czas czynności procesowej, ochrona osobista oraz pomoc w zakresie zmiany

Nie sposób w żadnej mierze nawet próbować wymienić wszystkich źródeł prawa, natomiast zasadnicze znaczenia mają w tym zakresie przepisy Kodeksu karnego (kk) i kpk, które w sposób bezpośredni określają nie tylko katalog czynów zabronionych, ale również sposób zapewnienia odpowiednich gwarancji dla pokrzywdzonego dziecka. Zgodnie z art. 72 ust. 1 Konstytucji RP: „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”. To nie tylko norma konstytucyjna o charakterze programowym czy interpretacyjnym, ale także przepis wyznaczający w szerokim znaczeniu obowiązek zapewnienia gwarancji ochrony przez ustawodawcę.

Wyjaśniając terminologię i zakres opracowania, należy wskazać, że jego przedmiotem będą dwie instytucje prawa karnego – przedawnienie i zatarcie skazania w odniesieniu do przestępstw seksualnych, w których pokrzywdzonym jest dziecko. Przez przestępstwa seksualne w tym kontekście należy rozumieć przestępstwa wymienione w rozdziale XXV kk pt. *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności* (art. 197–204 kk), natomiast małoletnim pokrzywdzonym jest pokrzywdzony w rozumieniu art. 49 § 1 kpk, który w chwili czynu sprawcy nie ukończył 18 lat (art. 10 § 1 Kodeksu cywilnego). Dzieckiem zatem w polskim systemie prawa jest „każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności” (art. 2 ust. 1 Ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka [Dz.U. 2023 poz. 292 t.j.]). Z uwagi na to, że problematyka przedawnienia i zatarcia skazania była wielokrotnie przedmiotem zainteresowania przedstawicieli doktryny, czego dowodem są liczne artykuły naukowe i monografie, celem tego artykułu nie jest szczegółowe omówienie wskazanych zagadnień, lecz jedynie zwrócenie uwagi na najważniejsze kwestie, co pozwoli zapoznać się z nimi także czytelnikowi niebędącemu prawnikiem. Wychodząc zatem od charakteru instytucji przedawnienia i zatarcia skazania, w dalszym toku wywodu przedstawiono także w ujęciu ramowym specyfikę prowadzenia postępowania w sprawach o wskazane czyny zabronione, a także zaprezentowano dane na temat wskazanego rodzaju przestępczości. Weryfikacji zostanie poddana teza, zgodnie z którą populistyczne hasła zmierzające do wydłużenia okresu przedawnienia, a nawet wyłączenia przedawnienia lub zatarcia skazania, nie tylko są niezgodne z normami konstytucyjnymi, ale przede wszystkim nie mają żadnego wpływu na efektywność ścigania w sprawach przestępstw

miejsca pobytu, i Ustawę z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym (Dz.U. 2023 poz.31 t.j.), przewidującą Rejestr Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym.

seksualnych, których pokrzywdzonym jest małoletni, gdyż mimo podjętych prób zaostrożenia odpowiedzialności karnej nadal nie zmniejsza się liczba czynów zabronionych w sferze przestępczości seksualnej, a w szczególności przestępczości, których ofiarą jest dziecko. Perspektywa rozważań będzie zmierzać do ustalenia, gdzie postawić granicę czasową ścigania sprawców dla zapewnienia ofiarom należnych im praw

Istota przedawnienia w prawie karnym

W piśmiennictwie tradycyjnie przyjmuje się, że przedawnienie oznacza wyłączenie lub ograniczenie reakcji karnej z powodu upływu czasu (Cieślak, 1994). Samo przedawnienie nie jest jednak jednolitą instytucją, bowiem powszechnie przyjmuje się, że przedawnienie może oznaczać: przedawnienie ścigania (oznaczające także brak możliwości inicjowania postępowania karnego), przedawnienie skazania (nie dopuszczalność wydania rozstrzygnięcia w przedmiocie odpowiedzialności karnej) oraz przedawnienie wykonania kary (niecelowość i niedopuszczalność wykonania prawomocnej kary lub innego środka reakcji).

Na gruncie przepisów kk z 1997 r. występuje przedawnienie zarówno karalności (w pewnym uproszczeniu przedawnienie ścigania i skazania), jak i wykonania kary (Banasik, 2013a). W uzasadnieniu kk wskazano, że:

Przedawnienie uchyla karalność czynu przestępnego, nie odbierając czynowi charakteru przestępstwa. Terminy przedawnienia są odpowiednio długie, w zależności od wagi przestępstwa. Ich upływ dezaktualizuje realizację celów karania, ma też na względzie uniknięcie destrukcji procesu integracji społecznej sprawcy przestępstwa. Pewne znaczenie mają też względy praktyczne, związane z trudnościami dowodzenia w procesie faktu popełnienia przestępstwa. (Fredrich-Michalska i Stachurska-Marcińczak, 1997, s. 171)

W doktrynie przyjmuje się, że przedawnienie: „polega na tym, że z upływem określonego w ustawie czasu sprawca nie może być za dane przestępstwo ukarany bądź też nie można wykonywać orzeczonej wobec niego kary” (Bojarski, 2020, s. 482). Podnosi się lapidarnie, że: „przedawnienie oznacza upływ określonego w ustawie czasu, po którym karalność przestępstwa ustaje (art. 101 kk)” (Mozgawa, 2020, s. 617), czy wreszcie: „przedawnienie wiąże się z upływem czasu od popełnienia przestępstwa. Przekroczenie terminu przedawnienia powoduje niemożność ukarania lub wykonania kary, ale nie przekreśla bytu przestępstwa” (Dukiet-Nagórska i Sitarz, 2021, s. 438).

Chociaż przepisy o przedawnieniu karalności przestępstw z rozdziału XXV kk nie są bezpośrednio zakorzenione w Konstytucji RP, to jednak Trybunał Konstytucyjny (TK) wielokrotnie podkreślał, że: „przedawnienie nie jest podmiotowym prawem konstytucyjnym i teoretycznie, gdyby ustawodawca nie przewidział tej instytucji, nie można byłoby twierdzić, że jakieś konstytucyjne prawa i wolności obywatelskie zostały w ten sposób naruszone”³ (Wyrok TK z dnia 25 maja 2004 r., sygn. akt SK 44/03).

Należy przypomnieć, że instytucja przedawnienia może zostać ukształtowana jako rozwiązanie o charakterze mieszanym (Wiliński, 2020) lub procesowym (Waltoś i Hofmański, 2020). W tym pierwszym przypadku przedawnienie będzie wyłączać możliwość przypisania odpowiedzialności karnej, ponieważ sprawca popełnia czyn zabroniony, ale nie można go za ten czyn ukarać. Można wreszcie przyjąć, że przedawnienie jest instytucją stricte procesową, a zatem jako przeszkoda procesowa wyłącza jedynie możliwość ścigania sprawcy lub też wykonywania wobec niego określonych kar, środków karnych lub też innych środków reakcji.

Sąd Najwyższy (SN) podziela poglądy doktryny, wskazując wprost: „zarówno terminy przedawnienia, jak i sama instytucja przedawnienia mają charakter materialnoprawny” (Postanowienie SN z 18 grudnia 2000 r., sygn. akt III KKN 429/98; OSNKW 2001 Nr 3–4 poz. 20). Ponownie w jednym z judykatów SN stwierdził wprost, że: „Przedawnienie jest instytucją w pierwszym rzędzie materialno-prawną (niezależnie od tego, że wywołuje istotne skutki także na płaszczyźnie procesowej), co ma z kolei zasadnicze znaczenie dla stwierdzenia dopuszczalności wstecznego działania przepisów dotyczących przedawnienia” (Wyrok SN z 22 października 2009 r., sygn. akt IV KK 446/08; LEX nr 532378). W innym orzeczeniu również przyjął, że:

Przedawnienie karalności jest instytucją prawa karnego, opierającą się na przekonaniu, że po upływie znacznego czasu od popełnienia przestępstwa pociąganie jego sprawcy do odpowiedzialności nie jest celowe. W aspekcie materialnoprawnym przedawnienie jest okolicznością uchylającą karalność, natomiast skutkiem procesowym jest zakaz wszczynania postępowania i nakaz umorzenia postępowania wszczętego w sprawie o przestępstwo, którego karalność ustala. (Wyrok SN z 10 marca 2004 r., sygn. akt II KK 338/03; OSNwSK 2004 Nr 1 poz. 521)

3 Kluczowe w tym zakresie są wyroki TK z 25 maja 2004 r. (sygn. akt SK 44/03; OTK-A 2004 Nr 5 poz. 46) i z 15 października 2008 r. (sygn. akt P 32/06; OTK-A 2008 Nr 8 poz. 138). Ponadto ciekawe rozważania na temat relacji instytucji przedawnienia w kontekście zasady *lex retro non agit* przedstawiła Balon (2006, s. 67 i n.).

Wreszcie w innym judykacie wskazano, że: „Kodeks karny nie zawiera unormowania określającego sposób obliczania terminów przedawnienia, jednak terminy te mają charakter materialny, a nie procesowy” (Wyrok SN z 19 lutego 2014 r., sygn. akt II KK 23/14; OSNKW 2014 Nr 9 poz. 69). Przepisy przedawnienia mają charakter bezwzględny, co oznacza, że z upływem terminów przedawnienia nie ma już możliwości ukarania sprawcy. Terminy te nie mogą być przedłużane przez uczestników postępowania.

Przedawnienie jako element struktury przestępstwa w prawie karnym materialnym i warunek uniemożliwiający prowadzenie postępowania wobec sprawców wynika zatem z przyjmowania aksjologii, w myśl której, jeśli czas między czynem sprawcy a wydaniem rozstrzygnięcia w przedmiocie odpowiedzialności karnej jest nadmiernie długi, to trudno wówczas mówić, że takie postępowanie jest sprawiedliwe, skoro reakcja karna powinna być nieuchronna i niezwłoczna. Przedawnienie ma również istotny walor pragmatyczny, bowiem z upływem czasu zmniejsza się prawdopodobieństwo sprawnego i pełnego zgromadzenia materiału dowodowego, który może zostać wykorzystany w danym postępowaniu karnym.

Niezwykle trudne jest właściwe określenie przepisów przedawnienia, przy czym w wypadku przestępstw są to przepisy wieloletnie. Krótkie okresy przedawnienia rodzą niebezpieczeństwo, że nie będzie możliwe ukaranie sprawcy, gdyż organy postępowania karnego nie zdążą przeprowadzić w sposób prawidłowy postępowania karnego, a tym samym sprawca uniknie odpowiedzialności karnej. Ewentualny wyrok wymierzający karę kilka, kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt lat po popełnieniu przestępstwa nie będzie realizować jakichkolwiek celów kary. Z kolei zbyt długie okresy przedawnienia oznaczają nie zawsze zawinioną fikcję prowadzenia sprawnego postępowania karnego, gdyż organy procesowe – mimo chęci – w ogóle nie będą w stanie prowadzić czynności procesowych, a nie będą mogły zaprzestać prowadzenia postępowania karnego, gdyż przepisy tego zabraniają dopóki przedawnienie nie upłynęło. Ma to szczególne znaczenie w przypadku przestępstw seksualnych wobec małoletnich pokrzywdzonych, gdyż oni lub ich przedstawiciele ustawowi powinni mieć określony odpowiedni okres, aby realizować swoje prawa. Z upływem czasu zanikają bowiem ślady pamięciowe pokrzywdzonego czy świadków zdarzenia, co zawsze zwiększa ryzyko wydania nietrafnego orzeczenia. Małoletni niekiedy potrzebują czasu, by uporać się z traumą lub zakończyć proces leczenia, i dopiero wówczas decydują się wystąpić na drogę ścigania sprawców, nawet wtedy gdy doszło już do zatarcia wielu śladów i dowodów przestępstwa.

W doktrynie w kontekście wydłużenia terminów przedawnienia w 2004 r. wskazano, że: „Jednak manipulacja terminami przedawnienia nie powinna stanowić

remedium na nieudolność organów ścigania i sądów. Tym bardziej nie można zaakceptować zmiany dokonywanej właściwie *ad casum*, po to aby nie dopuścić do przedawnienia w jednej tylko sprawie – tzw. aferze FOZZ” (Warylewski, 2020, s. 639). Należy mieć na względzie, że w przypadku przestępstw seksualnych niejednokrotnie dochodzi do objęcia wielu zachowań konstrukcją czynu ciągłego lub ciągu przestępstw, przy czym trzeba pamiętać, że zgodnie z orzecznictwem za datę rozpoczęcia biegu przedawnienia przyjmuje się datę końcową czynu ciągłego (Wyrok SN z 12 lutego 2019 r., sygn. akt II DSI 18/18; LEX nr 2623734). Ma to istotne znaczenie w przypadku ścigania przestępstw popełnianych wobec małoletnich.

Okres przedawnienia karalności zależy od górnej granicy ustawowego zagrożenia danego przestępstwa, przy czym im wyższe zagrożenie ustawowe, tym okres karalności jest dłuższy. Należy przy tym podkreślić, że decydujące znaczenie ma czyn przypisany w wyroku, a nie czyn zarzucany przez oskarżyciela w akcie oskarżenia. Stosownie zatem do treści art. 101 § 1 kk karalność przestępstwa ustaje, jeżeli od czasu jego popełnienia upłynęło:

- 30 lat – gdy czyn stanowi zbrodnię zabójstwa,
- 20 lat – gdy czyn stanowi inną zbrodnię,
- 15 lat – gdy czyn stanowi występki zagrożony karą pozbawienia wolności przekraczającą 5 lat,
- 10 lat – gdy czyn stanowi występki zagrożony karą pozbawienia wolności przekraczającą 3 lata,
- 5 lat – gdy chodzi o pozostałe występkę.

Początkiem terminu przedawnienia karalności jest czas popełnienia czynu zabronionego, a zatem czas, gdy sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany (art. 6 § 1 kk), przy czym jeżeli dokonanie przestępstwa zależy od nastąpienia określonego w ustawie skutku, bieg przedawnienia rozpoczyna się od czasu, gdy ten skutek nastąpił (art. 101 § 3 kk). Prawdopodobnie jeszcze w tym roku dojdzie do zmiany w zakresie przedawnienia na mocy Ustawy z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2022 poz. 2600). Oprócz wydłużenia terminów przedawnienia zbrodni do 40 lat (zmiana art. 101 § 1 pkt 1 kk) istotne są zmiany w zakresie przestępstw seksualnych. W tej kwestii nie tylko wydłużono okres przedawnienia z art. 101 § 4 kk z 30 do 40 lat, ale przyjęto niezwykle kontrowersyjną propozycję rozszerzenia zakresu art. 105 kk także na przestępstwa określone w art. 197 § 4 lub 5, popełnione na szkodę małoletniego poniżej 15 lat, oraz przestępstwa określone w art. 148 § 2 pkt 2 lub § 3, popełnione w związku ze zgwałceniem małoletniego poniżej 15 lat lub ze zgwałceniem

ze szczególnym okrucieństwem. Oznacza to wyłączenie stosowania przepisów art. 101–102 kk w omawianym zakresie. Niniejsza zmiana, która miała wejść w życie 14 marca 2023 r., ma wejść w życie co do zasady 1 października 2023 r.

Odmierną regułą wprowadzono w przypadku przestępstw ściganych z oskarżenia prywatnego, przy czym nie dotyczy to żadnego z przestępstw seksualnych (aktualnie art. 212, 216, 217 i 157 § 2 kk), bowiem w myśl art. 101 § 2 kk karalność przestępstwa ściganego z oskarżenia prywatnego ustaje z upływem roku od czasu, gdy pokrzywdzony dowiedział się o osobie sprawcy przestępstwa, nie później jednak niż z upływem 3 lat od czasu jego popełnienia. Przepisy przedawnienia przestępstw prywatnoskargowych stosujemy także w przypadku objęcia ściganiem postępowania prywatnoskargowego przez prokuratora, gdy przemawia za tym interes społeczny (art. 60 kpk)

Szczególną regulację odnośnie do przedawnienia przestępstw popełnionych na szkodę małoletniego wprowadziła Ustawa z dnia 24 października 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie 18 grudnia 2008 r. (Dz.U. 2008 Nr 214 poz. 1344; Konieczny, 2011). Tym samym w odniesieniu do przestępstw popełnionych na szkodę małoletniego najważniejsze znaczenie mają dwie zasady, które modyfikują ogólne reguły przedawnienia. Zgodnie z art. 101 § 4 pkt 1 kk w przypadku występków przeciwko życiu i zdrowiu, popełnionych na szkodę małoletniego zagrożonych karą, której górna granica przekracza 5 lat pozbawienia wolności, przedawnienie karalności przestępstwa nie może nastąpić przed ukończeniem przez niego 30 r.ż. Ustawodawca wykazał się niekonsekwencją, ponieważ regulacją objął wyłącznie niektóre występki, zamiast dopuścić także niektóre zbrodnie. Ponadto stosownie do 101 § 4 pkt 2 kk w przypadku przestępstw określonych w rozdziale XXV, popełnionych na szkodę małoletniego albo gdy treści pornograficzne obejmują udział małoletniego, przedawnienie karalności przestępstwa również nie może nastąpić przed ukończeniem przez niego 30 r.ż. Odnośnie do wskazanej zmiany w doktrynie słusznie podnosi się, że: „Wątpliwe jednak jest, czy rozszerzenie przesłanek art. 101 § 4 kk w odniesieniu do typów zgrupowanych w rozdziale XXV kk miało rzeczywiście racjonalne uzasadnienie, jeśli się weźmie pod uwagę kryminalnopolityczny punkt widzenia” (Tarapata, 2015, s. 137). Przepis ten wprowadza relatywny okres przedawnienia, gdyż jest on uzależniony od wieku pokrzywdzonego w chwili czynu zabronionego, a zatem w przypadku kilkuletniego dziecka może wynieść ponad 20 lat, zaś wobec nastolatka – ponad 10 lat.

Rozwiązanie przewidujące możliwość spoczywania terminów przedawnienia w wypadku przestępstw seksualnych należy ocenić pozytywnie, przy czym od ustawodawcy zależy jedynie, jak długi okres zostanie wskazany na dochodzenie

swoich praw przez pokrzywdzonych przestępstwami seksualnymi. Należy przy tym przypomnieć, że spoczywanie biegu przedawnienia wynika z art. 8 ust. 6 nieobowiązującej już Decyzji ramowej Rady 2004/68/WSiSW z dnia 22 grudnia 2003 r. dotyczącej zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej, która przewiduje, że „każde Państwo Członkowskie podejmuje niezbędne środki w celu umożliwienia ścigania, zgodnie z prawem krajowym, przynajmniej najpoważniejszych przestępstw określonych w art. 2 po osiągnięciu pełnoletniości przez pokrzywdzonego” (Dz.U. L 013 z dnia 20 stycznia 2004 P. 0044–0048). Z kolei art. 15 ust. 2 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego I Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW, państwa członkowskie mają obowiązek podjąć środki niezbędne do umożliwienia ścigania określonych przestępstw przez „wystarczający i proporcjonalny do wagi danego przestępstwa okres od momentu osiągnięcia przez pokrzywdzonego pełnoletniości” (Dz.U.UE.L.2011.335.1). Wymieniony unifikacyjny instrument prawny nie przewiduje natomiast, jaki ma to być okres, zatem wszelkie twierdzenia o konieczności wprowadzenia długotrwałego okresu nie wynikają z wymogów implementacyjnych.

Okresy przedawnienia karalności ulegają przedłużeniu, jeśli w okresie wskazanym w art. 101 kk wszczęto postępowanie i wówczas karalność przestępstw określonych w art. 101 § 1 ustaje z upływem 10 lat, a w pozostałych wypadkach – z upływem 5 lat od zakończenia tego okresu. Warto podkreślić, że od 16 lutego 2016 r. (Ustawa z dnia 15 stycznia 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny [Dz.U. 2016 poz. 189]) przepis dotyczący przedłużenia przedawnienia odnosi się do fazy *in rem* (art. 303 kpk), gdy tymczasem wcześniej punktem odniesienia były przepisy postępowania w fazie *in personam*, a zatem od momentu przedstawienia zarzutów (art. 313 i 325g § 2 kpk).

W przypadku przedawnienia wykonania kary przyjęto rozwiązanie, w myśl którego nie można wykonać kary, jeżeli od uprawomocnienia się wyroku skazującego upłynęło: 30 lat – w razie skazania na karę pozbawienia wolności przekraczającą 5 lat albo karę surowszą, 15 lat – w razie skazania na karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą 5 lat oraz w razie skazania na inną karę, przy czym rozwiązanie to stosuje się odpowiednio do środków karnych, środków kompensacyjnych oraz przepadku (art. 103 kk). Przedawnienie jednak nie biegnie, jeżeli przepis ustawy nie pozwala na wszczęcie lub dalsze prowadzenie postępowania karnego – nie dotyczy to jednak braku wniosku albo oskarżenia prywatnego (art. 104 kk). Niniejsza instytucja dotyczy jednak spoczywania biegu przedawnienia z uwagi na zawieszenie

postępowania czy trudności z ujęciem sprawcy, lecz ma znaczenie wyłącznie do przeszkód natury prawnej (np. immunitet formalny sprawcy)⁴.

Kodeks karny nie określa szczegółowo konsekwencji przedawnienia – kwestia ta została uregulowana w przepisach kpk, a fragmentarycznie także w przepisach Kodeksu karnego wykonawczego (kkw). Panuje powszechna zgoda, że przedawnienie w procedurze karnej jest jedną z negatywnych przesłanek prowadzenia postępowania karnego. Spory natomiast toczą się wokół kwestii, czy przedawnienie jest przesłanką materialną czy mieszaną. Nie wchodząc w dywagacje, można przyjąć koncepcję kompromisową, zgodnie z którą przedawnienie karalności ma charakter mieszany. Przepisy o przedawnieniu zamieszczono bowiem w kk, gdyż dotyczą podstaw odpowiedzialności karnej, natomiast to właśnie w przepisach kpk określono ich istotę z perspektywy dynamiki samego postępowania – a zatem przedawnienie wyklucza nie tylko przypisanie odpowiedzialności karnej, ale w ogóle prowadzenie postępowania karnego.

Z tej perspektywy zasadnicze znaczenie ma art. 17 kpk, zgodnie z którym nie wszczyna się postępowania, a wszczęte – umarza, m.in. gdy nastąpiło przedawnienie karalności (art. 17 § 1 pkt 6 kpk). Podobnie jak każda negatywna przesłanka procesowa jest ona uwzględniana z urzędu przez wszystkie organy postępowania karnego. Adresatem tej zasady są organy na etapie postępowania przygotowawczego oraz jurysdykcyjnego zarówno w zasadniczym nurcie procesu, jak i przy rozpoznawaniu kwestii incydentalnych. W wypadku wystąpienia przedawnienia po zakończeniu postępowania przygotowawczego, jeśli skierowano skargę oskarżycielską (akt oskarżenia, prywatny akt oskarżenia, subsydiarny akt oskarżenia, wniosek o warunkowe umorzenie postępowania czy wniosek od dobrowolnie poddanie się karze w rozumieniu art. 335 § 1 kpk), prezes sądu kieruje sprawę na posiedzenie także wtedy, gdy zachodzi potrzeba innego rozstrzygnięcia przekraczającego jego uprawnienia, a zwłaszcza umorzenia postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 2–11 (art. 339 § 3 pkt 1 kpk). Z kolei w razie zaistnienia przedawnienia do rozpoczęcia przewodu sądowego (art. 385 kpk) sąd postanowieniem umarza postępowanie, na co przysługuje zażalenie (art. 459 § 1 kpk). W razie stwierdzenia po rozpoczęciu przewodu

4 Warto zwrócić uwagę na regulację art. 15zrz¹ ust. 1 Ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2020 poz. 1842), zgodnie z którym: „W okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii, ogłoszonego z powodu COVID-19, oraz w okresie 6 miesięcy po ich odwołaniu nie biegnie przedawnienie karalności czynu oraz przedawnienie wykonania kary w sprawach o przestępstwa i przestępstwa skarbowe”.

sądowego przedawnienia sąd wyrokiem umarza postępowanie (art. 414 § 1 kpk), na co przysługuje apelacja na zasadach ogólnych (art. 444 § 1 kpk). W przypadku gdyby sąd wydał wyrok mimo przedawnienia, wówczas zaistniałaby bezwzględna przyczyna odwoławcza, a sąd na posiedzeniu uchyliłby wyrok od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów oraz wpływu uchybienia na treść orzeczenia (art. 439 § 1 pkt 9 kpk w zw. z art. 437 § 2 kpk). Naruszenie przepisów o przedawnieniu może być zatem podstawą wniesienia kasacji (art. 523 § 1 kpk), skargi na wyrok sądu odwoławczego (art. 539a § 3 kpk) lub też wznowienia postępowania sądowego z urzędu (art. 542 § 3 kpk). W razie przedawnienia wykonania kary, śmierci skazanego lub innej przyczyny wyłączającej to postępowanie sąd umarza postępowanie wykonawcze (art. 15 kkw).

Instytucja zatarcia skazania w prawie karnym

Stosownie do treści art. 106 kk z chwilą zatarcia skazania uważa się je za niebyłe, a wpis o skazaniu usuwa się z rejestru skazanych. Zgodnie z art. 1 ust. 2 Ustawy z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym (Dz.U. 2023 poz. 159 t.j.) w rejestrze gromadzi się m.in. dane o osobach prawomocnie skazanych za przestępstwa lub przestępstwa skarbowe. Rejestr prowadzony w systemie teleinformatycznym służy więc zbieraniu informacji w celu wykorzystania ich na użytek aktualnych lub przyszłych postępowań, a z chwilą zatarcia skazania należy obligatoryjnie usunąć informację o skazaniu, które uległo zatarciu.

W piśmiennictwie twierdzi się zgodnie, że zatarcie skazania stanowi przykład fikcji prawnej, a zatem przyjmuje się, że dana osoba, której dotyczy zatarcie, nigdy „wcześniej nie była poprzednio karana” (Hołda i Żórawska, 2021, s. 166–167). Słusznie wskazuje się także w doktrynie, że jeśli wobec sprawcy doszło do zatarcia skazania, wówczas: „nie można przyjąć, że jest osobą karaną, nawet jeśli w aktach sprawy znajduje się karta karna ze wskazaniem wyroku skazującego” (Konecki i in., 2022, s. 191). Zgodnie przyjmuje się również, że w razie zatarcia skazania: „od tego momentu sprawca ma prawo twierdzić, że nie był skazany, a żaden organ czy instytucja nie może ograniczać jego praw z powołaniem się na karalność” (Lachowski, 2021, s. 304). Słusznie więc twierdzi się, że zatarcie skazania jest: „znaką osobistej rehabilitacji sprawcy, który zostaje ponownie przywrócony do wykonywania swoich praw” (Stefańska, 2014, s. 22).

Zatarcie skazania ma w głównej mierze na celu umożliwienie prawidłowe funkcjonowanie skazanego, w stosunku do którego kara została wykonana. To przejaw wskazanej w art. 3 kk i art. 4 kkw dyrektywy poszanowania niezbywalnej

godności każdego skazanego. Zatarcie służy zatem temu, aby w przyszłości taka osoba nie była stygmatyzowana, lecz mogła ponownie stać się pełnoprawnym członkiem społeczeństwa. W uzasadnieniu do KK z 1997 zatarcie skazania: „pełni funkcję ułatwienia integracji społecznej skazanego, który karę odbył, darowano mu ją lub też nastąpiło przedawnienie jej wykonania, co w kontekście art. 108 oznacza domniemanie, że nie popełnił ponownie przestępstwa” (Fredrich-Michalska i Stachurska-Marcińczak, 1997, s. 172). Podobnie wskazuje się, że w przypadku zatarcia skazania:

podstawowym założeniem jest tu przyjęcie, że skazany nie powinien przez całe życie podlegać stygmatyzacji z powodu skazania i bez końca ponosić różnego rodzaju konsekwencji za popełnione przestępstwo. Nikt nie powinien do końca żyć z piętnem przestępcy; odpowiedni upływ czasu, zwłaszcza gdy sprawca nie popełnił kolejnego przestępstwa, powinien przywrócić mu status osoby niekaranej i szansę rozpoczęcia normalnego życia, tak jakby nigdy nie popełnił on przestępstwa, za które został skazany. (Krajewski, 2007, za: Banaszak-Grzechowiak i Burdziak, 2020, s. 12–17)

Istotę instytucji, jaką jest zatarcie skazania w prawie karnym, trafnie wyraził SN, wskazując, że:

Skutkiem zatarcia skazania jest bowiem fakt, iż za niebyłe uważa się nie tylko skazanie, lecz również samo popełnienie przestępstwa. Oznacza to wprowadzenie fikcji prawnej, że do popełnienia przestępstwa w ogóle nie doszło. Z punktu widzenia porządku prawnego, w aspekcie pozytywnym od chwili zatarcia skazania prawdziwe jest stwierdzenie, że danego przestępstwa nie popełniono. (Wyrok SN z 14 grudnia 2017 r., sygn. akt III KK 477/17)

Zatarcie skazania ma fundamentalne znaczenie nie tylko w przypadku postępowania karnego, ale także oddziałuje na inne postępowania sądowe, takie jak postępowanie administracyjne, cywilne czy dyscyplinarne. Tytułem przykładu można wskazać, że NSA, rozpoznając skargę kasacyjną cudzoziemca w przedmiocie odmowy udzielenia zezwolenia na pobyt czasowy i badając istotę zatarcia, stwierdził, że:

Zatarcie skazania nie dotyczy przestępstwa, aczkolwiek pozostaje z nim w związku, gdyż dotyczy skazania za nie. Przestępstwo pozostaje jako fakt społeczny, miało ono miejsce i wywołało określone skutki. Jest zdarzeniem faktycznym, wywołującym zazwyczaj określone zmiany w świecie zewnętrznym. Nie jest możliwe objęcie ich fikcją, że w ogóle nie miały miejsca. (Wyrok NSA z 22 października 2019 r., sygn. akt II OSK 1479/19; LEX nr 2865494)

Z kolei SN w sprawie z powództwa o ochronę dóbr osobistych i zapłatę, przyjął, że:

Zatarcie skazania wywołuje skutki w sferze prawnej, gdyż tworzy fikcję niekaralności osoby skazanej. Zatarcie skazania nie prowadzi jednak do usunięcia obiektywnie istniejących faktów, a więc nie niweczy ani popełnionego przestępstwa, ani wydanego wyroku, nie pozbawia też tego wyroku – przewidzianego w art. 11 k.p.c. – znaczenia w postępowaniu cywilnym. Zatarcie skazania nie uchyla wyroku skazującego, nie stanowi też odpowiednika orzeczenia uniewinniającego ani nie przywraca całkowicie stanu istniejącego przed skazaniem. (Wyrok SN z 30 lipca 2021 r., sygn. akt V CSKP 236/21; LEX nr 3253698)

W sprawie sędziego SN wskazał także, że w przypadku zatarcia skazania za niebyłe:

uważa się przy tym nie tylko skazanie, lecz także samo popełnienie przestępstwa, co wprowadza fikcję prawną, że do popełnienia przestępstwa w ogóle nie doszło. Nie oznacza to oczywiście, że samo zdarzenie w sensie historycznym nie zaistniało. Z tej przyczyny w sytuacji, w której skazanie uległo zatarcu, wyłączona jest możliwość powołania się przez sąd w postępowaniu dyscyplinarnym na wiążący charakter wyroku skazującego. (Wyrok SN z 13 września 2017 r., sygn. akt SNO 26/17; LEX nr 2401089)

Ustawodawca uzależnia wystąpienie konsekwencji zatarcia skazania najczęściej od upływu wyraźnie określonego czasu od wykonania kary, darowania kary lub przedawnienia jej wykonania. Zatarcie skazania następuje zatem co do zasady z mocy prawa pod warunkiem, że wystąpią wskazane zdarzenia. Konieczne jest przedstawienie zasad stosowania instytucji zatarcia skazania. Tym samym zatarcie skazania następuje na trzy możliwe sposoby: z mocy prawa, na skutek postanowienia sądu albo postanowienia Prezydenta RP korzystającego z prawa łaski na podstawie art. 139 Konstytucji RP.

Długość czasu niezbędnego do zatarcia skazania najczęściej jest uzależniona od rodzaju kary, jaka została prawomocnie wymierzona danemu sprawcy. Przyjęto przy tym ogólną regułę, w myśl której w razie skazania na karę pozbawienia wolności wymienioną w art. 32 pkt 3 lub karę 25 lat pozbawienia wolności zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 10 lat od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania (art. 107 § 1 kk). Przyjęto także regułę, że sąd może na wniosek skazanego zarządzić zatarcie skazania już po upływie 5 lat, jeżeli skazany w tym okresie przestrzegał porządku prawnego, a wymierzona kara pozbawienia wolności nie przekraczała 3 lat (art. 107 § 2 kk). Inicjatywa w tym zakresie należy

do osoby skazanej. Z kolei w razie skazania na karę dożywotniego pozbawienia wolności zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 10 lat od uznania jej za wykonaną, od darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania (art. 107 § 3 kk). W przypadku skazania na karę ograniczenia wolności zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 3 lat od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania.

Wreszcie, w celu zachęcania sprawców do dobrowolnego uiszczenia grzywny ustawodawca z 1 lipca 2015 r. przyjął nową regulację zatarcia skazania w wypadku uiszczenia kary grzywny. W myśl art. 107 § 4a kk w razie skazania na grzywnę zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem roku od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania. W myśl art. 107 § 5 kk w razie odstąpienia od wymierzenia kary zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem roku od wydania prawomocnego orzeczenia. Z kolei w wypadku zawieszenia wykonania kary zatarcie skazania skazanie ulega zatarciu z mocy prawa z upływem 6 miesięcy od zakończenia okresu próby (art. 76 § 1 kk), przy czym w orzecznictwie przyjmuje się, że w stanie prawnym obowiązującym przed 1 lipca 2015 r. art. 76 § 1 kk wyłączał stosowanie art. 108 kk, natomiast obecnie art. 76 § 1 kk nie stanowi przepisu szczególnego w stosunku do art. 108 kk (zob. wyrok SN z 15 marca 2018 r., sygn. akt IV KK 239/17 [OSNKW 2018 Nr 7 poz. 52] czy wyrok SN z 9 grudnia 2020 r., sygn. akt V KK 477/20 [LEX nr 3097177]).

Odmienne reguły obowiązują w wypadku zatarcia środków karnych, przepadku lub środków kompensacyjnych. Zgodnie bowiem z art. 107 § 6 kk, jeżeli orzeczono środek karny, przepadek lub środek kompensacyjny, zatarcie skazania nie może nastąpić przed jego wykonaniem, darowaniem albo przedawnieniem jego wykonania. Zatarcie skazania nie może nastąpić również przed wykonaniem środka zabezpieczającego. Należy przy tym pamiętać, że jeżeli wobec skazanego orzeczono grzywnę, środek karny, przepadek lub środek kompensacyjny, zatarcie skazania nie może nastąpić przed ich wykonaniem, darowaniem albo przedawnieniem ich wykonania. Zatarcie skazania nie może nastąpić również przed wykonaniem środka zabezpieczającego (art. 76 § 2 kk).

Z perspektywy przestępczości seksualnej węzłowe znaczenie ma art. 106a kk, który został dodany na podstawie Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy – Kodeks karny wykonawczy, która weszła w życie 26 września 2005 r. (Dz.U. 2005 Nr 163 poz. 1363). Wymieniony przepis stanowi, że: „Nie podlega zatarciu skazanie na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, jeżeli pokrzywdzony był małoletnim poniżej lat 15.

W uzasadnieniu tej zmiany legislacyjnej, powołując się na dane organizacji pozarządowych, w myśl których co szóste dziecko w Polsce jest molestowane seksualnie, wskazano, że: „proponowane przepisy mają na celu ochronę przed kontynuowaniem działalności przestępczej przez osoby, które z pobudek seksualnych dopuszczają się groźnych przestępstw” (Sejm RP, 2004). Należy zauważyć, że art. 106a kk nie występował w druku pierwotnym, lecz został dodany na końcowym etapie prac legislacyjnych. W nowelizacji tej dodano również nowy środek karny, tj. art. 41 § 1a kk, a mianowicie zakaz zajmowania wszelkich lub określonych stanowisk, wykonywania wszelkich lub określonych zawodów albo działalności związanych z wychowaniem, edukacją, leczeniem małoletnich lub z opieką nad nimi, na zawsze w razie skazania na karę pozbawienia wolności za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego, przy czym stosownie do wprowadzonego także art. 41 § 1b kk wskazano, że sąd orzeka zakaz, o którym mowa w § 1a kk, na zawsze w razie ponownego skazania sprawcy w warunkach określonych w tym przepisie. Komentowane regulacje już od momentu wejścia w życie były przedmiotem licznych dyskusji (Filar, 2006; Golonka, 2008; Księżopolska-Kukulka, 2006; Szyrmer, 2006). Oba przepisy były jeszcze wielokrotnie nowelizowane, przy czym za każdym razem przewidywano dożywotnie stosowanie wskazanego środka karnego.

Po dodaniu nowego art. 106a kk w doktrynie zgłoszono wiele zastrzeżeń do wskazanego pomysłu. Na krytykę rozwiązania z perspektywy zasady proporcjonalności zwróciła uwagę Banasik (2013b), wskazując, że regulacja z art. 106a kk jest sprzeczna w kontekście właściwej reakcji karnej na przestępstwo, a także jest nieracjonalna z perspektywy proporcjonalności, gdyż umożliwia zatarcie skazania wobec przestępstw, które są poważniejsze gatunkowo, a ponadto zwraca uwagę na niekonsekwencję rozwiązania, które przewiduje przedawnienie karalności wskazanych typów przestępstw z art. 106a kk, natomiast w sposób niezrozumiały wyklucza zatarcie skazania za wskazane typy czynów zabronionych. Warto *in extenso* przytoczyć wypowiedź Stefańskiego, który wskazał, że wydłużanie terminów zatarcia lub też zupełne go wykluczenie.

Jest to niehumanitarne i zakłada, że sprawca nie może się poprawić. Jest ono nieracjonalne, gdyż nie uwzględnia zmieniających się warunków życiowych. Ogranicza to istotnie konstytucyjną kompetencję sądu do sprawowania wymiaru sprawiedliwości i ma charakter wprowadzenia sankcji o charakterze bezwzględnie oznaczonym. Nie bez znaczenia jest fakt, że skutkiem takiego orzeczenia jest wyłączenie możliwości zatarcia skazania, co prowadzi do niespójności Kodeksu karnego, który przewiduje zatarcie skazania nawet w przypadku najcięższych umyślnych zbrodni. (Stefański, 2022, s. 210)

W doktrynie przyjmuje się, że przepis art. 106a kk ma zastosowanie do kary orzeczonej w wyroku, natomiast nie dotyczy sytuacji, gdy orzeczona w wyroku kara grzywny lub ograniczenia wolności została następnie, w postępowaniu wykonawczym, zamieniona na karę zastępczą pozbawienia wolności (Zientara, 2010). Przepis ten nadal budzi uzasadnione wątpliwości z perspektywy konstytucyjnej⁵.

Kodeks postępowania karnego nie reguluje proceduralnych kwestii związanych z zatarciem skazania w sprawie karnej, lecz stosowanie wskazanej instytucji zostało uregulowane w przepisach kkw (Stefańska, 2007). Zgodnie z art. 37 § 1 kkw w przedmiocie zatarcia skazania orzeka sąd, chyba że zatarcie nastąpiło z mocy prawa. Kwestię właściwości sądu w tym przedmiocie określa art. 37 § 2 kkw, który stanowi, że jeżeli w pierwszej instancji wyroki wydało kilka sądów, właściwy jest sąd, który jako ostatni wydał wyrok skazujący. Jeżeli orzekały sądy różnego rzędu, właściwy jest sąd wyższego rzędu. Zabezpieczeniem przed pieniactwem procesowym jest regulacja z art. 37 § 3 kkw, w której przyjęto, że wniosek skazanego o zatarcie skazania złożony przed upływem roku od wydania postanowienia odmawiającego zatarcia, można pozostawić bez rozpoznania. Ustawodawca przewidział jednak możliwość zażalenia na postanowienie w przedmiocie zatarcia skazania (art. 37 § 4 kkw), co oznacza, że środek odwoławczy przysługuje na postanowienie zarówno o zatarcu skazania, jak i o jego odmowie. W doktrynie słusznie przyjmuje się, że postępowanie wykonawczo-likwidacyjne definitywnie kończy się w tym wypadku dopiero z uprawomocnieniem postanowienia o zatarcu skazania, jeśli stosowny wniosek został uwzględniony (Gerecka-Żołyńska, 2021).

Czy zatem w przypadku dziecka pokrzywdzonego przestępstwami seksualnymi zatarcie skazania służy jego interesom? Sprawca faktycznie przez określony czas figuruje w Rejestrze Karnym lub Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym, ale to zadaniem osób zarządzających wychowaniem i opieką nad małoletnimi jest to, aby nie dopuścić skazanej osoby do wykonywania działalności edukacyjnej lub wychowawczej. Nadmierna długość zatarcia skazania lub też w ogóle wyłączenia zatarcia nie ma bezpośredniego znaczenia i nie ma badań wskazujących na odstraszający charakter wyłączenia zatarcia w tej kategorii spraw.

5 Z oczywistych dla wszystkich osób szanujących Konstytucję RP powodów nie omówiono „wyroku” „Trybunału Konstytucyjnego” z 16 grudnia 2020 r. (sygn. akt SK 26/16), dotyczącego kwestii jaką jest konstytucyjność art. 106a kk.

Specyfika postępowania karnego w przypadku przestępczości seksualnej wobec małoletnich

Postępowanie w przedmiocie odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw seksualnych, w których pokrzywdzonymi są osoby małoletnie, cechuje nieznaczna odmienność w stosunku do typowych postępowań o inne typy czynów zabronionych. Przyczyną jest nie tylko szczególna kategoria uczestników, ale również odrębności w zakresie środków dowodowych, a nawet całego postępowania dowodowego. Dowodzenie sprawstwa, winy, ale też poszczególnych znamion określonych czynów zabronionych, wymaga szczególnego podejścia ze strony organów postępowania karnego.

Nie zmieniają się natomiast ogólne zasady postępowania karnego odnoszące się zarówno do całego postępowania (art. 2 § 1 kpk) – od jego wszczęcia do prawomocnego zakończenia, jak i do jego poszczególnych etapów na czele z kluczowym w tym względzie postępowaniem przygotowawczym (art. 297 § 1 kpk). Chociaż tak samo istotne są zasady trafnej reakcji karnej (art. 2 § 1 pkt 1 kpk) czy prawdy materialnej (art. 2 § 2 kpk), to inne zasady nabierają wyjątkowego znaczenia. Z perspektywy wcześniej wskazanych instytucji przedawnienia i zatarcia skazania w wypadku przestępstw seksualnych muszą zostać „uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności” (art. 2 § 1 pkt 3 kpk), a równocześnie „rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie” (art. 2 § 1 pkt 4 kpk). To nie jest tylko kwestia zarysowanych celów postępowania karnego, ale przede wszystkim konieczność przestrzegania zasady uczciwego, szybkiego, a zarazem sprawiedliwego procesu z uwagi na standard konstytucyjny wynikający z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”. Chociaż standard sprawy karnej dotyczy w głównej mierze oskarżonego, to jednak w coraz szerszym zakresie w orzecznictwie TK konstytucyjny standard prawa „prawo do sądu” rozciąga się także na niektóre uprawnienia pokrzywdzonego.

Pierwszą ze wskazanych odmienności stanowi to, że w omawianej kategorii przestępstw przedmiotem czynności wykonawczej jest bardzo często małoletni pokrzywdzony. Pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo (art. 49 § 1 kpk), a zatem w kontekście tych przestępstw małoletni już od momentu urodzenia aż do ukończenia 18 lat (arg. z 10 § 1 Kodeksu cywilnego). Przy tym wymaga podkreślenia, że przestępstwa z rozdziału XXV kk niekiedy posługują się terminem małoletni

(np. art. 199 § 2–3, art. 202 § 3–4, § 4a–4c, art. 204 § 3), a niekiedy zawężają tę kategorię wyłącznie do tych małoletnich, którzy nie ukończyli 15 lat (tak np. art. 197 § 3 pkt 2, art. 200 §1, 3–4, art. 200a § 1–2 kk). W odniesieniu do wskazanego wieku obowiązuje wymienione w art. 49b kpk domniemanie małoletniego wieku pokrzywdzonego, zgodnie z którym, jeżeli wątpliwości co do wieku pokrzywdzonego nie da się usunąć, a zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że jest on małoletni, stosuje się do niego przepisy niniejszego kodeksu dotyczące małoletnich pokrzywdzonych.

Druga odmienność jest konsekwencją pierwszej, a zatem skoro pokrzywdzony jest małoletni, to wówczas „prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęą pokrzywdzony pozostaje” (art. 51 § 2 kpk). Każdy pokrzywdzony (w tym małoletni) jest z mocy prawa stroną postępowania przygotowawczego (art. 299 § 1 kpk), natomiast w postępowaniu sądowym co do zasady nie ma statusu strony, chyba że przystąpi do postępowania jako: oskarżyciel posiłkowy uboczny (art. 54 § 1 kpk), oskarżyciel posiłkowy subsydiarny (art. 55 § 1–2 kpk) czy oskarżyciel prywatny (art. 59 kpk). Przepis art. 51 § 2 kpk ma jednak charakter blankietowy, a zatem należy uwzględnić regulację wynikającą z art. 98 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (krio), zgodnie z którą rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską. Jeżeli dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską obojga rodziców, każde z nich może działać samodzielnie jako przedstawiciel ustawowy dziecka. Jeżeli dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską, a żaden z rodziców nie może go reprezentować, wówczas sąd opiekuńczy ustanawia kuratora reprezentującego dziecko (art. 99 § 1 krio). Taka sytuacja będzie miała miejsce np. wówczas, gdy sprawcą przestępstwa seksualnego jest rodzic małoletniego pokrzywdzonego. Ustawodawca bowiem, troszcząc się o integralność rodziny, ale przede wszystkim o dobro dziecka, chce uniknąć sytuacji, gdy drugi z rodziców pozostawałby w dylemacie moralnym – chronić sprawcę czy małoletnią ofiarę⁶. W takiej sytuacji drugi z rodziców nie może reprezentować dziecka (art. 98 § 3 krio w zw. z art. 98 § 2 krio) i często sąd albo w trybie art. 99 § 1 krio, albo w trybie 109 § 1 krio ustanawia dla danej osoby kuratora, którym od 20 września 2019 r. może być wyłącznie adwokat lub radca prawny, który wykazuje szczególną znajomość spraw dotyczących dziecka, tego samego rodzaju lub rodzajowo odpowiadających sprawie, w której wymagana jest reprezentacja dziecka lub ukończył szkolenie dotyczące zasad reprezentacji dziecka, praw lub potrzeb dziecka

6 Orzecznictwo w tym zakresie jest już ugruntowane, poczynwszy od słynnej Uchwały SN(7) z 30 września 2010 r. (sygn. akt I KZP 10/10; OSNKW 2010 Nr 10 poz. 84) po Postanowienie SN z 30 września 2015 r. (sygn. akt I KZP 8/15; OSNKW 2015 Nr 12 poz. 100).

(art. 991 krio). W praktyce występują problemy ze sprawnym wyznaczeniem kuratorów, gdyż kompetencja ta należy do sądu opiekuńczego, którym jest wydział sądu rejonowego orzekający na podstawie przepisów krio i Kodeksu postępowania cywilnego (Czarnecki, 2019a). Lepszym rozwiązaniem byłoby w tym zakresie wyznaczenie wskazanego kuratora przez sąd karny. Istota regulacji z art. 51 § 2 kpk polega na tym, że pokrzywdzony małoletni nie może samodzielnie działać w procesie, podejmując władcze oświadczenia woli, zatem jego czynności będą bezskuteczne, a jedynie przedstawiciel ustawowy (rodzic lub kurator) mogą je podejmować osobiście lub przy pomocy wyznaczonego pełnomocnika (art. 87 § 1–2 kpk). Oznacza to, że małoletni pokrzywdzony nie ma np. prawa do samodzielnego złożenia wniosku o naprawienie szkody (art. 49a kpk) lub przystąpienia do udziału w sprawie w charakterze strony (art. 54 § 1, art. 55 § 1–2, art. 59 § 1 kpk), a także przejawiać inicjatywy dowodowej (art. 167 kpk) czy złożyć środka zaskarżenia (art. 425 kpk). Z perspektywy ścigania przestępstw seksualnych nie ma już istotnego znaczenia to, że nie może również samodzielnie złożyć wniosku o ściganie, ponieważ od uchylecia art. 205 kk w 2014 r. wszystkie przestępstwa z rozdziału XXV kk są ścigane z urzędu. Pokrzywdzony małoletni może natomiast samodzielnie złożyć zawiadomienie o przestępstwie (art. 304 § 1 kpk) lub też skorzystać z prawa do odmowy składania zeznań (art. 182 § 1–2 w zw. z art. 186 kpk).

Trzecią odmiennością jest szczególny tryb przesłuchania pokrzywdzonego małoletniego. W myśl art. 185a § 1 kpk w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXIII, XXV i XXVI kk pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się bowiem w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. Stosownie natomiast do art. 185a § 2 kpk przesłuchanie przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa niezwłocznie, nie później niż w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku. Prokurator, obrońca i pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Osoba wymieniona w art. 51 § 2 kpk lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego, o którym mowa w § 1, również ma prawo być obecna przy przesłuchaniu, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Jeżeli oskarżony zawiadomiony o tej czynności nie ma obrońcy z wyboru, sąd wyznacza mu obrońcę z urzędu. Warto mieć na względzie, że na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje się protokół przesłuchania. (art. 185a § 3 kpk). Przepis ten

ma zastosowanie w postępowaniu przygotowawczym i sądowym, a przesłuchanie powinno nastąpić w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu lub poza jego siedzibą, czyli w stynnym tzw. niebieskim pokoju (art. 185d § 1 kpk). W tym zakresie należy stosować Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. 2020 poz. 1691; Koper, 2019). Z reguły przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem z rozdziału XXV kk wymaga szczególnej wiedzy psychologicznej, dlatego też nierzadko pytania zadaje nie tyle sąd, ile z upoważnienia sędziego psycholog, którego obecność jest obowiązkowa. Weryfikacja wiarygodności następuje już w toku postępowania sądowego, dlatego wymóg nagrania przesłuchania jest zasadny. Procedura ta, przewidując regułę jednorazowego przesłuchania, ma chronić przede wszystkim pokrzywdzonego przed stygmatyzacją lub traumą określonego zdarzenia.

Czwartą odrębnością procedowania w omawianym zakresie jest konieczność niezwłocznego zabezpieczenia dowodów w szczególności rzeczowych (odcisków palców, ubrań pokrzywdzonego, materiału biologicznego sprawcy pozostawionego na jego ciele), a ponieważ wymaga to wiedzy specjalnej (Antoniak-Drożdż, 2006), to w konsekwencji wymusza najczęściej przy zabezpieczaniu materiału dowodowego korzystanie z pomocy biegłego (art. 193 § 1 kk) lub specjalisty (art. 205 kpk). Niezwłoczne przystąpienie do wskazanych czynności jest niezbędne, bowiem wraz z upływem czasu może dojść do utraty lub zniszczenia dowodów. Nie można przy tym zapominać, że pokrzywdzony jest kluczowym źródłem dowodowym (Czarnecki, 2019b) z istotną regulacją art. 192 § 1 kpk, zgodnie z którym, jeżeli karalność czynu zależy od stanu zdrowia pokrzywdzonego, nie może on sprzeciwić się oględzinom i badaniom niepołączonym z zabiegiem chirurgicznym lub obserwacją w zakładzie leczniczym. Wskazanego przepisu nie stosuje się do osób, które odmówiły zeznań lub zostały od nich zwolnione na podstawie art. 182 § 1 i 2 kpk lub art. 185 kpk (art. 192 § 3 kpk) Sporządzone w postępowaniu karnym protokoły oględzin ciała podlegają jednak ujawnieniu na rozprawie, nawet jeśli osoba poddana oględzinom odmówiła wyjaśnień lub zeznań albo została od nich zwolniona na podstawie art. 182 kpk lub art. 185 kpk (art. 186 § 2 kpk). Organy muszą przekonać pokrzywdzonego, aby dobrowolnie poddał się wskazanym czynnościom, a w tym zakresie nie można stosować wobec pokrzywdzonego środków przymusu bezpośredniego. Już na etapie postępowania przygotowawczego pojawia się konieczność oceny wiarygodności zeznań dziecka, które może zmagać się z traumą, a mimo wszystko jest zobowiązane do udziału w czynnościach sądowych. W sprawach przestępstw

seksualnych rola biegłego nie ogranicza się zresztą wyłącznie do pomocy organom procesowym przy wyciąganiu wniosków z materiału biologicznego, bowiem bardzo często we wskazanej kategorii spraw biegli biorą udział w ustalaniu poczytalności sprawcy (art. 31 § 1 i 2 kk), nie tylko z udziałem biegłego psychologa, ale coraz częściej dodatkowo biegłego seksuologa. Nie można przy tym zapominać, że wiele z tych przestępstw coraz częściej jest popełnianych z wykorzystaniem internetu, co sprawia, że wykrycie sprawców korzystających z serwerów proxy czy też zmieniających często miejsce działania może być niezwykle trudne.

Wreszcie, istotną odmienność pojawia się zarówno na etapie podjęcia końcowej decyzji o sposobie zakończenia postępowania karnego (art. 331 kpk), jak i w momencie rozstrzygnięcia w postępowaniu karnym przy sporządzaniu wyroku w postępowaniu w pierwszej instancji (art. 412 kpk) lub postępowaniu odwoławczym (art. 437 § 1 kpk). W przypadku przestępstw seksualnych, w szczególności na szkodę małoletniego, nie ma z reguły innych świadków zdarzenia z wyjątkiem przestępstw, gdy gromadzone są dowody cyfrowe z udziałem małoletniego. Dowodem obciążającym z reguły są zeznania pokrzywdzonego i materiał biologiczny, jeśli taki został zabezpieczony. Wymaga to szczególnej staranności i rozwagi przy ocenie materiału dowodowego w zgodzie z zasadą swobodnej oceny dowodów (art. 7 kpk). Jeśli sąd da wiarę pokrzywdzonemu, dojdzie do skazania, jeśli sąd uwierzy oskarżonemu lub też będzie miał uzasadnione wątpliwości, będzie zobowiązany orzec na korzyść oskarżonego (art. 5 § 2 kpk), a zatem wydać wyrok uniewinniający. Niejednokrotnie sąd musi więc zważyć, czy dać wiarę sprawcy czy małoletniemu pokrzywdzonemu, tak aby uniknąć pomyłki sądowej – uniewinnić winnego sprawcę lub skazać niewinnego oskarżonego człowieka. Tego dylematu zapewne nikt sędziemu nie zazdrości.

Przestępczość seksualna wobec małoletnich pokrzywdzonych w ujęciu statystycznym

Warto postawić zasadnicze pytanie o skalę problemu przestępstw seksualnych w stosunku do małoletnich, przy czym należy podkreślić, że dane empiryczne na ten temat są wciąż trudne do ustalenia. Dostępne są bowiem jedynie fragmentaryczne dane na temat wykorzystania seksualnego dzieci czy przestępczości seksualnej w stosunku do małoletnich, najczęściej gromadzone przez organizacje pozarządowe, lub opracowania przygotowane przez Biuro Rzecznika Praw Dziecka (Kudyba, 2015). Warto przytoczyć, że z danych zebranych przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę (2021) wynika, że: „7% dzieci w Polsce doświadczyło wykorzystania seksualnego z kontaktem fizycznym. Te dane jednak nie opisują realnej skali zjawiska, gdyż dzieci

rzadko ujawniają doświadczenia wykorzystywania”. Z reguły w raportach można znaleźć statystyki przestępczości, przy czym dane te nigdy nie są pełne, a niezmiernie rzadko są aktualne. Wskazane informacje mogą pozwolić ustalić, czy należy w szerszym zakresie wydłużać okres karalności przestępstw lub uniemożliwić zatarcie skazania. Pozwolą także zwrócić uwagę na konieczność reagowania na każde zachowanie, które może stanowić przestępstwo seksualne na szkodę małoletniego sprawcy. Wreszcie, umożliwią ilustrację statystyczną zasadności ewentualnych żądań o jeszcze szerszą penalizację przestępczości seksualnej wobec małoletnich pokrzywdzonych.

Warto zwrócić uwagę, że nie prowadzi się szczegółowych statystyk na temat liczby postępowań, których pokrzywdzony jest małoletni. Tym niemniej można odnieść się do dwóch typów czynów zabronionych, w których przedmiotem czynności wykonawczej jest małoletni, tj. występku z art. 200 kk (obcowanie płciowe z małoletnim poniżej 15 lat lub dopuszczenie się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadzenie tej osoby do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania) oraz występku z art. 200a kk (uwodzenie małoletniego poniżej lat 15 z wykorzystaniem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej). W statystyce policyjnej niestety nie wyodrębnia się czynów zabronionych osobno w ramach osobnych jednostek redakcyjnych (paragrafów), dlatego też wybrano czyny zabronione, w których pokrzywdzonymi mogą być wyłącznie małoletni.

Przed prezentacją danych należy zwrócić uwagę, że w statystyce policyjnej przez *postępowanie wszczęte* należy rozumieć takie postępowania prowadzone przez policję, co do których zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia niezależnie od tego, czy postępowanie wszczęła policja czy prowadzi je na podstawie decyzji prokuratora. Z kolei przez *przestępstwo stwierdzone* rozumie się przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, co do którego zostało wydane postanowienie o wszczęciu, a w wyniku przeprowadzenia postępowania przygotowawczego w formie dochodzenia lub śledztwa potwierdzono realizację znamion czynu zabronionego. Z kolei *przestępstwo wykryte* oznacza takie przestępstwo stwierdzone w toku przeprowadzonego postępowania przygotowawczego, w którym ustalono przynajmniej jednego podejrzanego w zakończonym postępowaniu przygotowawczym. Wreszcie *wskaźnik wykrywalności* (odsetek wykrycia) to nic innego jak wyrażony w procentach iloraz liczby przestępstw wykrytych (łącznie z wykrytymi podjęciu z umorzenia) i ogólnej liczby przestępstw stwierdzonych powiększoną o liczbę przestępstw wykrytych po podjęciu postępowań umorzonych w roku ubiegłym.

W tabeli 1 zaprezentowano dane statystyczne na temat prowadzonych przez Policję postępowań przygotowawczych z art. 200 kk przy czym dla zilustrowania

ewentualnej skali problemu zamieszczono również odniesienie do wszystkich przestępstw wszczętych i stwierdzonych w danym czasie.

Tabela 1

Liczba postępowań wszczętych, stwierdzonych i wykrytych w sprawie o przestępstwo z art. 200 kk na tle wszystkich przestępstw w latach 2010–2020

Rok	Liczba postępowań wszczętych z art. 200	Liczba przestępstw stwierdzonych z art. 200 kk	Liczba wszystkich postępowań wszczętych	Liczba wszystkich postępowań stwierdzonych	Odsetek wszczętych przestępstw z art. 200 kk	Odsetek stwierdzonych przestępstw z art. 200 kk
2010	1 793	1 532	1 138 523	783 428	0,16%	0,20%
2011	1 848	1 533	1 159 554	807 064	0,16%	0,19%
2012	2 003	1 344	1 119 803	769 604	0,18%	0,17%
2013	2 057	1 454	1 061 238	720 510	0,19%	0,20%
2014	2 156	1 104	867 855	573 824	0,25%	0,19%
2015	2 187	1 096	799 779	524 380	0,27%	0,21%
2016	2 289	1 241	748 459	501 877	0,31%	0,25%
2017	2 391	1 324	753 963	545 008	0,32%	0,24%
2018	2 613	1 438	768 049	567 775	0,34%	0,25%
2019	2 791	1 489	796 557	586 030	0,35%	0,25%
2020	2 367	1 360	765 408	564 020	0,31%	0,24%

Źródło: Komenda Główna Policji.

Z przedstawionych danych wynika, że w ostatnich 10 latach utrzymuje się mniej więcej stała liczba przestępstw z art. 200 kk, przy czym na tle wszystkich przestępstw wskaźnik tych spraw nie przekracza 0,5%. Nie zmienia to w niczym tego, że liczba tych zjawisk utrzymuje się na wysokim poziomie. Ponadto warto podkreślić, że z uwagi na opis znamion wskazanych typów czynów zabronionych statystyka z art. 200 kk nie obejmuje wszystkich przypadków, gdy pokrzywdzonym jest małoletni, lecz jedynie tych małoletnich, którzy w chwili czynu sprawcy nie ukończyli 15 lat (pokrzywdzeni małoletni między 15 a 18 r.ż. mogą występować w ramach statystyki zachowań z art. 197 kk). Dobrym punktem odniesienia jest to, że niemal w każdym roku liczba postępowań wszczętych i stwierdzonych w sprawie przestępstw z art. 200 kk jest trzykrotnie wyższa niż liczba wszczętych i stwierdzonych w sprawie przestępstwa z art. 148 kk. Z informacji Komendy Głównej Policji wynika, że liczba postępowań wszczętych w sprawie z art. 148 kk w 2020 r. wyniosła 657 (w 2019 r. – 600), zaś

liczba postępowań wszczętych w sprawie z art. 148 kk w 2020 r. wyniosła 641 (w 2019 r. – 524). Dane w omawianym zakresie przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Liczba postępowań wszczętych, stwierdzonych i wykrytych w sprawie o przestępstwo z art. 200a kk w latach 2010–2020

Rok	Liczba postępowań wszczętych z art. 200a kk	Liczba przestępstw stwierdzonych z art. 200a kk	Przestępstwa wykryte z art. 200a kk	Wskaźnik wykrycia (w %)
2010	34	6	2	33,3
2011	64	62	38	61,3
2012	84	74	61	80,3
2013	129	132	111	82,8
2014	154	129	96	73,8
2015	281	275	221	80,1
2016	529	339	233	68,5
2017	676	626	496	79,1
2018	555	475	332	69,3
2019	570	423	282	66,4
2020	584	456	316	69,2

Źródło: Komenda Główna Policji.

Brakuje również danych na temat liczby osądzonych dorosłych sprawców przestępstw z rozdziału XXV kk, w których pokrzywdzony jest małoletni. Dane gromadzone przez Ministerstwo Sprawiedliwości częściej posługują się kategorią pokrzywdzonych, którzy nie ukończyli 15 lat, przy czym statystyki nie zawsze prowadzone są w sposób jednolity.

Warto jednak przytoczyć statystyki ogólne na temat liczby wszystkich prawomocnie skazanych dorosłych z sprawców z tej kategorii spraw i liczby prawomocnie skazanych dorosłych sprawców pięciu przestępstw:

- z art. 199 § 2 kk (doprowadzenie do obcowania płciowego małoletniego lub poddania się innej czynności seksualnej stosunku w wyniku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia małoletniego);
- z art. 199 § 3 kk (obcowanie płciowe z małoletnim lub dopuszczenie się wobec niego wykonania innej czynności seksualnej stosunku w wyniku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia małoletniego);

- z art. 200 kk (obcowanie płciowe z małoletnim poniżej 15 lat lub dopuszczenie się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadzenie tej osoby do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania);
- z art. 200a kk (uwodzenie małoletniego poniżej lat 15 z wykorzystaniem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej), art. 202 § 4 (utrwalanie treści pornograficzne z udziałem małoletniego) oraz art. 204 § 3 kk (stręczycielstwo, sutenerstwo i kuplerstwo wobec małoletniego).

Niestety niekiedy statystyki w poszczególnych latach nie wyróżniają osobno liczby przestępstw na szkodę małoletniego (np. w przypadku art. 197 § 3 kk – gdzie z reguły łącznie ujęto zgwałcenie małoletniego poniżej 15 lat, zgwałcenie kazirodcze oraz zgwałcenie wspólnie z inną osobą). Dane w omawianym zakresie przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Prawomocnie skazani dorośli według wybranych rodzajów przestępstw i wymiaru kary – czyn główny w latach 2010–2020

Rok	Art. 199 § 2 kk	Art. 199 § 3 kk	Art. 200 kk	Art. 200a kk	Art. 202 § 4 kk	Art. 204 § 3 kk	Skazani z rozdziału XXV kk	Wszyscy skazani za przestępstwa z kk	Odsetek art. 200 kk do rozdziału XXV kk	Odsetek rozdziału XXV kk do wszystkich
2010	8	10	728	-	9	26	2 117	432 891	34,4%	-
2011	3	7	666	14	14	22	1 880	423 464	35,4%	0,7%
2012	4	7	630	17	12	34	1 870	408 107	33,7%	0,9%
2013	6	10	627	15	12	15	1 798	353 208	34,9%	0,8%
2014	8	4	626	27	7	16	1 700	295 353	36,8%	1,6%
2015	3	10	632	31	6	9	1 661	260 034	38,0%	1,9%
2016	6	5	656	72	5	7	1 870	289 512	35,1%	3,9%
2017	4	11	575	143	7	7	1 824	241 436	31,5%	7,8%
2018	6	12	668	156	17	7	1 914	275 768	34,9%	8,2%
2019	13	22	670	157	19	6	2 175	287 978	30,8%	7,2%
2020	13	14	590	125	19	10	1 827	251 369	32,3%	6,8%

Źródło: oprac. własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Z danych przedstawionych w tabeli 3 można wyciągnąć przynajmniej dwa wnioski. Po pierwsze na przestrzeni ostatnich 10 lat spada liczba sprawców wszystkich przestępstw, natomiast liczba sprawców przestępstw seksualnych utrzymuje się

z reguły na podobnym poziomie. Z kolei w odniesieniu do skazań z art. 200 kk można zauważyć, że stanowią one niemal jedną trzecią wszystkich przestępstw seksualnych, natomiast pozostałe przestępstwa mają proporcjonalnie znacznie mniejszy udział w globalnej liczbie. Także w tym wypadku dane nie uwzględniają jednak przypadków, gdy małoletni jest przedmiotem czynności wykonawczej innych przestępstw zamieszczonych w rozdziale XXV kk. Wszystkie te dane prezentują liczbę prawomocnie skazanych dorosłych, w celu jednak syntetycznego ujęcia przy zbiegach przepisów wskazano sumę wszystkich kwalifikacji, dbając jednak o to, aby w zestawieniu nie uwzględniać podwójnie tych samych kwalifikacji.

Szczegółowy przegląd danych pominięto w opracowaniu, ale spośród wszystkich sprawców z art. 200 kk znacząco dominuje skazanie z art. 200 § 1 kk (obcowanie z małoletnim, który nie ukończył 15 lat), natomiast w odniesieniu do wszystkich przypadków z art. 200a kk dominuje art. 200a § 2 kk (składania propozycji seksualnych małoletniemu za pomocą systemu lub sieci telekomunikacyjnej). Wydaje się, że mając na względzie masowe rozpowszechnienie dostępu do narzędzi i środków cyfrowych, wskazana tendencja będzie się nasilać i niestety bardzo trudno podjąć takie działania, które pomogłyby zatrzymać lub przynajmniej spowolnić wskazany trend.

Konkluzje

Przeгляд teoretycznych rozważań na temat konstrukcji przedawnienia i zatarcia skazania nawet zilustrowany danymi statystycznymi na temat przestępczości seksualnej wobec małoletnich pozostawia pewien niedosyt. Kwestia ta z całą pewnością wymaga podjęcia szeroko zakrojonych badań, których wyniki powinny służyć wypracowaniu najlepszych narzędzi zwalczania wskazanych rodzajów czynów zabronionych. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na pięć krótkich konkluzji, które wynikają z całego opracowania.

Po pierwsze określony wariant przedawnienia przestępstw seksualnych, jak również długość okresu przedawnienia nie wpływają w istotny sposób na efektywność zwalczania przestępczości seksualnej wobec małoletnich. Przepisy ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych (EKPC, MPPOiP, Karta Praw Podstawowych) i standard wypracowany na gruncie art. 42 ust. 1 Konstytucji RP dopuszczają możliwość przedłużenia okresów przedawnienia czy zatarcia skazania w stosunku do spraw, które się jeszcze nie przedawniły, natomiast brzmienie wskazanych norm wyklucza możliwość wyłączenia w ogóle przedawnienia karalności czy przedawnienia wykonania. Konstrukcja spoczywania biegu przedawnienia do momentu ukończenia określonego wieku przez małoletnich jest prawidłowa, natomiast nie

jest celowe wydłużanie wskazanego okresu, gdyż obecne rozwiązanie pozwala dorosłemu już pokrzywdzonemu podjąć decyzję o współpracy z organami ścigania jeszcze kilkanaście lat po popełnieniu przestępstwa. Dla pokrzywdzonego kluczowe jest natychmiastowe ukaranie sprawcy, który powinien ponieść karę adekwatną do stopnia wyrządzonej szkody i krzywdy, a zatem reakcja organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości powinna być natychmiastowa z poszanowaniem wszystkich praw pokrzywdzonego. Wymierzenie kary po wielu latach po przeprowadzeniu długotrwałego postępowania z wciąż licznymi uciążliwościami dla małoletniego pokrzywdzonego trudno uznać za realizację standardu rzetelnego postępowania. W kontekście obowiązującej w Polsce zasady legalizmu paradoksalnie niekiedy zbyt długi okres przedawnienia może utrudnić pokrzywdzonemu proces leczniczy, gdyż organy będą prowadzić postępowanie niezależnie od jego woli, utrudniając mu tym samym uporanie się z traumatycznymi zdarzeniami.

Po drugie długi okres zatarcia skazania w sprawach o przestępstwa seksualne lub zupełny brak zatarcia w wypadku skazania sprawcy na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności również nie rozwiązują problemów związanych z przestępczością seksualną na szkodę małoletniego. Nie wymaga dowodzenia twierdzenie, że każdy sprawca przestępstw seksualnych, w szczególności tych, w których pokrzywdzonym jest dziecko, powinien być niezwłocznie i surowo ukarany, zaś konstrukcja zatarcia skazania nie odstrasza potencjalnych sprawców od ponownego popełnienia wskazanych typów czynów zabronionych. Jedynie skuteczna praca organów ścigania, nieuchronne pociąganie sprawców do odpowiedzialności oraz szybka i realna pomoc dla małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym mogą skutecznie zmniejszać liczbę tej kategorii przestępstw. Przyjęta w art. 106a kk konstrukcja zatarcia skazania nie realizuje żadnego z celów skutecznej reakcji karnej ani uwzględniania interesów pokrzywdzonego w toku prowadzonego postępowania karnego.

Po trzecie mam poważne wątpliwości, czy właśnie wyłącznie w przyjętym kształcie przepisów prawa karnego materialnego lub prawa karnego procesowego powinno się upatrywać skutecznego antidotum, które w sposób należyty będzie zabezpieczało prawa i interesy dziecka pokrzywdzonego przestępstwami seksualnymi. Politycy próbują roztoczyć przed społeczeństwem wizję surowych kar, zamiast podejmować działania umożliwiające zapewnienie organom ścigania i opieki społecznej skutecznych środków do prowadzenia działań mających na względzie ochronę dziecka. Wykształcona kadra policji prowadząca w sposób sprawny postępowanie przygotowawcze, błyskawiczny system kompensacji szkód i krzywd,

właściwy nadzór prokuratorski, dostępność szerokich ośrodków ochrony pokrzywdzonych, natychmiastowe zatrzymanie i izolacja sprawcy, instytucje i narzędzia pomocy prawnej, medycznej (w tym psychologicznej), logistycznej i finansowej to absolutna podstawa, aby w ogóle tworzyć przemyślaną strategię walki z przestępczością seksualną wobec małoletnich. Można zatem lapidarnie streścić to stwierdzeniem, że najważniejsze jest sprawne funkcjonowanie systemu prewencji, a nie tylko i wyłącznie zwiększanie represji.

Po czwarte – chyba najważniejsze w kontekście wyżej sformułowanych rozwiązań legislacyjnych w zakresie przestępczości seksualnej – wydaje się, że kluczowe są nie tyle przepisy przyjęte przez ustawodawcę, ile przede wszystkim zmiana mentalności organów ścigania, które już od chwili przyjęcia zawiadomienia o przestępstwie powinny niezwykle starannie zebrać materiał dowodowy, nie lekceważąc oświadczeń procesowych pokrzywdzonego dziecka lub jego przedstawiciela ustawowego. Odpowiednia kultura pracy organów ścigania, szacunek dla pokrzywdzonego i unikanie oportunistycznego procesowego stanowią warunek konieczny, aby skutecznie walczyć z przestępstwami z rozdziału XXV kk, w szczególności tych popełnionych na szkodę małoletnich pokrzywdzonych.

Po piąte, wreszcie, z analizy fragmentarycznych danych statystycznych na temat przestępczości seksualnej wobec małoletnich wyłania się niezwykle smutna konstatacja, że wskazane przestępstwa wciąż mają miejsce mimo licznych działań edukacyjnych podejmowanych najczęściej przez organizacje pozarządowe. Nie sposób również wskazać jakiegokolwiek tendencji w zakresie wybranych typów czynów zabronionych, przy czym nawet jeśli zostało prawomocnie skazanych choćby kilku lub kilkunastu dorosłych sprawców seksualnych, to nie można zapominać, że każdy z tych przypadków jest dramatem dla małoletniego pokrzywdzonego. Jedynie działania prewencyjne w sferze edukacji oraz wzmożona piecza rodziców, ale też osób najbliższych może w przyszłości zmniejszyć ryzyko wystąpienia podobnych zachowań. Podnoszenie zagrożeń ustawowych oraz orzekanie surowych kar jest tylko i jedynie populistycznym hasłem, które nie przynosi oczekiwanych przez wszystkich skutków.

E-mail autora: pawellas@op.pl.

Bibliografia

- Antoniak-Drożdż, A. (2006). Przesłuchanie dziecka w procesie karnym – uwagi praktyczne. *Prokuratura i Prawo*, 6, 45–61.
- Balon, A. (2006). Zmiana przepisów o przedawnieniu karalności a zakaz retroakcji (Problemy aksjologiczne i interpretacyjne). *Państwo i Prawo*, 11, 67–79.
- Banasik, K. (2013a). *Przedawnienie w prawie karnym w systemie kontynentalnym i anglosaskim*. Wolters Kluwer Polska.
- Banasik, K. (2013b). Zatarcie skazania za przestępstwa o charakterze seksualnym. *Państwo i Prawo*, 9, 95–105.
- Banaszak-Grzechowiak, P., Burdziak, K. (2020). *Instytucja zatarcia skazania w polskim prawie karnym – raport z badania*. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości.
- Bojarski, M. (red.). (2020). *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*. Wolters Kluwer Polska.
- Cieślak, M. (1994). *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czarnecki, P. (2019a). Reprezentacja małoletniego pokrzywdzonego w rzetelnym procesie karnym. W: C. Kulesza, A. Sakowicz (red.), *Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013–2018 w świetle standardów rzetelnego procesu* (s. 615–625) Wydawnictwo Temida 2.
- Czarnecki, P. (2019b). Pokrzywdzony jako źródło dowodowe w postępowaniu karnym. *Acta Iuridica Resoviensia*, 24(105), 26–40. <https://doi.org/10.15584/znrprawo.2019.24.2>
- Dukiet-Nagórska, T., Sitarz, O. (red.). (2021). *Prawo karne*. Wolters Kluwer Polska.
- Filar, M., (2006). „Druga” nowelizacja kodeksu karnego dotycząca tzw. przestępstw seksualnych. *Państwo i Prawo*, 3, 39–55.
- Fredrich-Michalska, I., Stachurska-Marcińczak, B. (oprac.). (1997). Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego. W: *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*. Wydawnictwo Prawnicze.
- Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę. (2021, 15 lutego). *Dzieci wykorzystywane seksualnie są bezsilne. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę pomaga im od 30 lat*. <https://fdds.pl/o-fundacji/co-nowego-w-fundacji/dzieci-wykorzystywane-seksualnie-sa-bezsilne-fundacja-dajemy-dzieciom-sile-pomaga-im-od-30-lat.html>
- Gerecka-Żołyńska, A. (2021). *Prawo karne wykonawcze*. Wolters Kluwer Polska.
- Golonka, A. (2008). Nowe oblicze walki z pedofilią w świetle nowelizacji kodeksu karnego. *Palestra*, 3–4, 28–43.

- Hołda, J., Żórawska, B. (red.). (2021). *Prawo karne wykonawcze*. Wolters Kluwer Polska.
- Konecki J., Nowak, P., Zdanikowski, P. (red.). (2022). *Uzasadnienie orzeczenia sądu powszechnego. Język, struktura, metodyka*. Wolters Kluwer Polska.
- Konieczny, J. (2011). W kwestii przedawnienia karalności – uwagi na tle art. 101 § 4 k.k. *Palestra*, 9–10, 92–99.
- Koper, R. (2019). Przesłuchanie pokrzywdzonego w trybie art. 185c k.p.k. *Przegląd Sądowy*, 5, 73–88.
- Krajewski, R. (2007). Zatarcie skazania w prawie karnym. *Państwo i Prawo*, 11, 102–114.
- Księżopolska-Kukulka, A. (2006). Uwagi na temat zmian w Kodeksie karnym. *Prokurator*, 3, 38–47.
- Lachowski, J. (2021). *Prawo karne. Zarys problematyki*. Wolters Kluwer Polska.
- Kudyba, K. (2015). *Cyberprzestępczość seksualna w Polsce i w USA*. https://brpd.gov.pl/sites/default/files/cyberprzestepstwa_seksualne_k.kudyba.pdf
- Mozgawa, M. (red.). (2020). *Prawo karne materialne. Część ogólna*. Wolters Kluwer Polska.
- Sejm RP. (2004). *Druk nr 2693 IV kadencji Sejmu*. <https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruk/2693>
- Stefańska, B. J. (2007). Zatarcie skazania na mocy orzeczenia sądu. *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, 4, 74–86.
- Stefańska, B. J. (2014). *Zatarcie skazania*. Wolters Kluwer Polska.
- Stefański, R. A. (2022). Przyszłość środków karnych. W: M. Mozgawa, P. Poniatowski, K. Wala (red.), *Aktualne problemy i perspektywy prawa karnego* (s. 189–216). Wolters Kluwer Polska.
- Szyrmer, S. (2006). Nowelizacja prawa karnego w świetle ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy – Kodeks karny wykonawczy. *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, 1, 53–69.
- Tarapata, Sz. (2015). Kilka uwag na temat nowelizacji przepisów Kodeksu karnego dotyczących instytucji przedawnienia oraz zatarcia skazania. *Palestra*, 7–8, 133–143.
- Waltoś, S., Hofmański, P. (2020). *Proces karny. Zarys systemu*. Wolters Kluwer Polska.
- Warylewski, J. K. (2020). *Prawo karne. Część ogólna*. Wolters Kluwer Polska.
- Wiliński, P. (red.). (2020). *Polski proces karny*. Wolters Kluwer Polska.
- Zientara, A. (2010). Sporne problemy dotyczące wyłączenia możliwości zatarcia skazania na podstawie art. 106a k.k. *Przegląd Sądowy*, 3, 96–109.

Akty prawne i przepisy międzynarodowe

- Decyzja ramowa Rady 2004/68/WSiSW z dnia 22 grudnia 2003 r. dotyczącej zwalczania seksualnego (Dz.U. L 013 z dnia 20 stycznia 2004 P. 0044–0048).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępującą decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (Dz.U.UE.L.2011.335.1).
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1138, ze zm.).
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1375, ze zm.).
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1375, ze zm.).
- Ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. 2020 poz. 1359).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 6 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78 poz. 483, ze zm.).
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 Nr 120 poz. 526).
- Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, sporządzona w Lanzarote dnia 25 października 2007 r. (Dz.U. 2015 poz. 608).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. 2020 poz. 1691).
- Ustawa z 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2020 poz. 1842).
- Ustawa z 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2022 poz. 2600).
- Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym (t.j. Dz.U. 2023 poz. 31).
- Ustawa z dnia 15 stycznia 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny (Dz.U. 2016 poz. 189).
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. 2015 poz. 21).
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (t.j. Dz.U. 2023 poz.292).

Ustawa z dnia 24 października 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie 18 grudnia 2008 r. (Dz.U. 2008 Nr 214 poz. 1344).

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy – Kodeks karny wykonawczy, która weszła w życie 26 września 2005 r. (Dz.U. Nr 163 poz. 1363).

Orzeczenia Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego i Trybunału Konstytucyjnego

Postanowienie SN z 18 grudnia 2000 r., III KKN 429/98, OSNKW 2001 Nr 3–4 poz. 20.

Postanowienie SN z 30 września 2015 r., I KZP 8/15, OSNKW 2015 Nr 12 poz. 100.

Uchwała SN(7) z 30 września 2010 r., I KZP 10/10, OSNKW 2010 Nr 10 poz. 84.

Wyrok NSA z 22 października 2019 r., II OSK 1479/19, LEX nr 2865494.

Wyrok SN z 10.03.2004 r., II KK 338/03, OSNwSK 2004 Nr 1 poz. 521.

Wyrok SN z 22 października 2009 r., IV KK 446/08, LEX nr 532378.

Wyrok SN z 19 lutego 2014 r., II KK 23/14, OSNKW 2014 Nr 9 poz. 69.

Wyrok SN z 13 września 2017 r., SNO 26/17, LEX nr 2401089.

Wyrok SN z 14 grudnia 2017 r., III KK 477/17, *Prokuratura i Prawo* – wk 2018, nr 4, poz. 2.

Wyrok SN z 15 marca 2018 r., IV KK 239/17, OSNKW 2018 Nr 7 poz. 52.

Wyrok SN z 12 lutego 2019 r., II DSI 18/18, LEX nr 2623734.

Wyrok SN z 9 grudnia 2020 r., V KK 477/20, LEX nr 3097177.

Wyrok SN z 30 lipca 2021 r., V CSKP 236/21, LEX nr 3253698.

Wyrok TK z 25 maja 2004 r., SK 44/03, OTK-A 2004 Nr 5 poz. 46.

Wyrok TK z 15 października 2008 r., P 32/06, OTK-A 2008 Nr 8 poz. 138.

Statute of limitations and expungement conviction of crimes against sexual freedom – the perspective of a victim under the age of 18

Sexual crime as an interdisciplinary phenomenon is the subject of analysis not only by law enforcement agencies or representatives of legal sciences, but above all by psychologists, sociologists and victimologists. The crimes listed in Chapter XXV of the Penal Code “Offences against sexual freedom and decency” should be examined not so much in the context of the types of prohibited acts, but primarily in the context of

two criminal law measures: limitation and expungement of conviction. The thesis of the study is that the notoriously populist slogans of extending limitation periods or expunging convictions are not an effective way to combat sexual crime, but are only an attempt to gain electoral support. Further considerations will focus on the minor victim, with an indication of the specificity of criminal proceedings in the case of the indicated category of crimes in which the victim is a child. The minor victim must be represented in criminal proceedings by a parent or guardian appointed by the family court. The study will be illustrated with statistical data collected by the Ministry of Justice and the Police Headquarters, which lead to the conclusion that the existing methods of combating sexual crime against children do not bring the expected results. The conclusions will propose possible measures to eliminate or at least reduce these negative behaviors in society.

KEYWORDS

SEX CRIME, INJURED PARTY (VICTIM), EXPUNGEMENT OF CONVICTION, STATUTE OF LIMITATIONS, MINOR

Cytowanie:

Czarnecki, P. (2023). Przedawnienie i zatarcie skazania przestępstw przeciwko wolności seksualnej – między surowym ukaraniem sprawcy a ochroną interesów małoletniego pokrzywdzonego. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 22(2), 152–184.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości